DOI: 10.11649/abs.2016.010

Ewa Dzięgiel

Warszawa

Przymiotnik czerwony w polskojęzycznej prasie wydawanej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku

Znaczenie przenośne przymiotnika *czerwony* ‘rewolucyjny, radykalny’ zostało odnotowane w polskich słownikach od I tomu *Słownika warszawskiego* (wyd. 1900) poczynawszy – ‘skrajny, krańcowy, liberalny, radykalny, rewolucyjny’ (SW, 1900, s. 389) i I tomu *Słownika ilustrowanego języka polskiego* Michała Arcta (wyd. 1916), w którym wymieniono znaczenie substancytywizowane ‘w życiu publicznym człowiek skrajnych zasad politycznych lub społecznych: radykał, zapalony, zagorzały, krańcowy, rewolucyjny’ (Arct, 1916, s. 151). Użycie leksemów *Czerwoni* i *Biali* jako nazw frakcji politycznych pojawia się w polszczyźnie dziewiętnastowiecznej w okresie poprzedzającym powstanie styczniowe (1863), kiedy to w zaborze rosyjskim założono patriotyczne stronnictwo radykalne (Czerwoni) oraz umiarkowane (Biali) (por. Kopaliński, 1985).

W Rosji po rewolucji październikowej 1917 r. czerwony sztandar i kolor czerwony stały się symbolami komunizmu sowieckiego i międzynarodowego. Przed rokiem 1917 znaczenie przenośne leksemu *красный* ‘czerwony’ było analogiczne do polskiego notowanego w wyżej wymienionych słownikach. W pierwszym wydany po rewolucji 1917 r. słowniku języka rosyjskiego pod red. D. N. Uszakowa (wyd. 1935–1940) podano znaczenie przymiotnika *красный* chronologizowane jako „przedrewolucyjne” – ‘skrajnie lewy w poglądach politycznych, rewolucyjny’, ale wyróżniono już kwalifikowane jako „nowe” – ‘związany z rewolucyjnym, komunistycznym systemem,

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2016.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

sowiecki, komunistyczny’ oraz rzeczownikowe *красные* ‘rewolucjoniści, komuniści’ (SUz, 1935–1940)¹.

Prasa wydawana w języku polskim na Ukrainie sowieckiej w pierwszych dekadach po rewolucji 1917 r. miała być przede wszystkim narzędziem sowietyzacji mniejszości polskiej, periodyki zależne były ściśle od odgórnej, państwowej polityki wydawniczej i realizowały obowiązujące założenia propagandy². W badanych tekstach prasowych³ przeważają przenośne (polityczne) znaczenia leksemu *czerwony* nad dosłownymi. Egzemplifikacja użyć dosłownych – określić obiektów koloru czerwonego – obejmuje przede wszystkim symbole komunistyczne i elementy oficjalnego stroju: *czerwona gwiazda*, *czerwone krawaty*, *czerwony proporzec*, *czerwony sztandar* (oraz złożenia: *czerwonosztandarowy*, *czerwonosztandarowcy*), *czerwony transparent*. Jednym z ciekawszych jest przykład *czerwona szata* pochodzący z wiersza zamieszczonego w „Sztandarze Pioniera” z okazji 7 rocznicy rewolucji październikowej, podpisanego *pionier BRONKA*.

Przeciw nim wyszła przyszłość promienna / W szacie czerwonej i w wieńcu z róż, / Na pierśiach gwiazda pięcioramienna, / Płonąca blaskiem wiosennych zórz. (spi/1924/4–5)

Łączliwość

Przymiotnik *czerwony* w znaczeniu przenośnym ma bardzo szeroką łączliwość. Dalej analizuję odnotowane przykłady tekstowe w następującym porządku: 1) nazwy własne nadawane zakładom pracy, organizacjom, instytucjom publicznym, a także tytuły periodyków; 2) nazwy (własne i pospolite) związane z Armią Czerwoną; następnie w połączeniu

¹ W artykule odwołuję się do słownika pod red. D. N. Uszakowa, ponieważ jest to pierwszy leksykon porewolucyjny, uwzględniający nowe słownictwo rosyjskie, wprowadzono do niego 1440 leksemów z kwalifikatorem „nowy” (Грановская, 2005, s. 276 i n.). Materiał z tego słownika wyzyskała do badania rosyjskiego języka totalitarnego Natalia Kupina (Купина, 1995).

² W artykule wykorzystano materiał źródłowy zgromadzony podczas realizacji projektu finansowanego w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Opis prasoznawczy badanych tytułów zob. Daszkiewicz (1966); na temat kontekstu politycznego i chronologizacji prasy polskojęzycznej wydawanej na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939 zob. Dzięgiel (2016a, 2016b); o rosyjskiej polityce wydawniczej i roli prasy w epoce porewolucyjnej zob. m.in. Kenez (1985); Lenoe (1998, 2004).

³ Badania przeprowadzono na podstawie wyboru numerów z 36 tytułów prasy polskojęzycznej wydawanej w latach 20. i 30. XX w. na Ukrainie sowieckiej. Są to periodyki zróżnicowane co do zasięgu (republikańskie, rejonowe, lokalne) oraz adresata (skierowane do różnych grup wiekowych, społeczno-zawodowych) i tematyki. W badanej próbie tekstowej jest ponad 770 przykładów leksemu *czerwony*. Podane dalej cytaty prasowe zostały przytoczone zgodnie z zapisem oryginalnym (w tym z usterkami) i opatrzone skrótem informującym o tytule, roku i numerze pisma. Ilustracje tekstowe ograniczam do wybranych kolokacji spośród omawianych w artykule. Aktywność przymiotnika *rot* ‘czerwony’ zauważono też w tekstach czytanek niemieckojęzycznych wydawanych w okresie międzywojennym w ZSRR (Mędelńska, Cieszkowski, & Jankowiak-Rutkowska, 2012, s. 112).

z rzeczownikami pospolitymi odnoszącymi się do: 1) osób; 2) miejsc; 3) akcji, działań; 4) artefaktów; 5) pojęć abstrakcyjnych. Kolejność omawiania zestawień z apelatywami wynika z proporcji (frekwencji) wymienionych grup kolokacji w badanych tekstach.

Wśród **onimów** najliczniejsze są nazwy kołchozów i sowchozów, dalej nazwy spółdzielni produkcyjnych (arteli), fabryk, szkół, zakładów pracy, periodyków i gazetek ściennych, zastępów (ogniw) pionierów oraz organizacji. Szczególną grupę stanowią antroponimy (przydomek, pseudonimy).

Nominacje związane są z symbolami epoki: *Czerwona Gwiazda*, a także *Czerwone Gwiazdki* jako nazwa organizacji dziecięcej, *Czerwony Październik*, *Czerwony Prapor* (ukr. прапор 'flaga'), *Czerwony Sztandar*. Leksemy odsyłające do symboli sowieckich, jak *sztandar*, są wykorzystywane również w tytułach pism polskojęzycznych na ówczesnej Ukrainie: „Sztandar Komunizmu”, „Sztandar Pioniera”, „Sztandar Socjalizmu”, z kolei „Czerwony Sztandar” to periodyk długo wydawany w języku polskim w ZSRR po 1945 r. (zob. dalej).

Tak kolektyw «Czerwony sztandar»⁴ Andryjowieckiej rady wiejskiej skosił 4 ha, im. Wojkowa Anżełińskiej rady wiejskiej – 5,5 ha, «Czerwony szturmowiec» (Bolarka) – 10,2 ha, im. Postyszewa (Bolarka) – 9,5 ha. (ke/1935/81)

Oddział kotlarski wysłał 6-go grudnia brygadę robotniczą do podszefnego kolektywu „Czerwony Prapor” dla opracowania tam historycznych uchwał listopadowego plenum CK WKP(b) o zniesieniu systemu kartkowego i likwidacji wydziałów politycznych na wsi. (gme/1934/89)

„Czerwone gwiazdki” rzuciły się naprzód gasić ogień; tak też powinni byli postąpić pionierzy Radzieckiej Republiki. (spi/1924/7)

Zwracamy się do kolektywników kolektywów „Czerwony Październik” we wsi Chodakach, im. Woroszyłowa we wsi Bechach, im. Postyszewa we wsi Waśkowiczach, z którymi współzawodniczymy oraz do wszystkich kolektywników i pracujących jednostkowców Korosteńszczyzny, by niezwłocznie przystąpili do omłotu i włączyli się do czerwonego taboru im. P. P. POSTYSZEWA z tem, aby wykonać nim 50 proc. zadania i przedterminowo całkowicie wykonać zobowiązania wobec państwa. (scp/1934/35)

Symbole czerwonej gwiazdy i czerwonego sztandaru występują też w nazwach najważniejszych odznaczeń państwowych początków epoki sowieckiej: *Order Czerwonej Gwiazdy* (ros. Орден Красной Звезды) oraz *Order Czerwonego Sztandaru* (ros. Орден Красного Знамени) i *Order Czerwonego Sztandaru Pracy* (ros. Орден Трудового Красного Знамени). O dekorowaniu tymi odznaczeniami pisze się w prasie.

Nagrodzenie wszystkich czeluskinowców oraz Uszakowa i Pietrowa orderem „Czerwonej Gwiazdy”. (okb/1934/34)

⁴ Zachowano oryginalną interpunkcję cytowanych tekstów, tj. częste znaki cudzysłowu jak w języku rosyjskim i ukraińskim (« »), a także znaki pauzy, półpauzy i dywizu stosowane po części niekonsekwentnie.

Z ikonosferą komunizmu mają związek nazwy odnoszące się do światła, blasku, jasności, np. *Czerwona Iskra*, *Czerwony Promień*, *Czerwona Zorza*.

W oddziale mamy trzy ogniwa: „Czerwona Iskra”, „Kooperacja” i „Sierp” – tak nazywają się nasze ogniwa. (spi/1925/5–6)

Nie patrząc na to, że stertowanie obecnie wymaga we wszystkich kolektywach szczególnej uwagi na 20 sierpnia w kolektywie „Czerwony promień” (w. Semenówka) zastertowano tylko około 20 ha. (dz/1933/60)

Gazeta ścienna Polskiego Klubu Robotniczego im. Waryńskiego w Charkowie, „Czerwony Promień”, zorganizowana została w r. 1924. (sr/1927/1)

W kolektywie „Czerwona Zorza” zrozumieli należycie zadania partji i rządu w sprawie rozwoju hodowli bydła, jak i również rozwoju pogłowia końskiego. (okb/1934/35)

W nazewnictwie pojawiają się odwołania do propagowanych postaw społecznych, jak praca i dążenie do lepszego jutra, do urzeczywistnienia idei komunizmu – *Czerwona Praca*, *Czerwony Szlak* lub *Szlach* (ukr. шлях ‘szlak’). Leksem *szlak* jest rozpowszechniony w nazewnictwie, na przykład jedno z pism polskojęzycznych na Ukrainie nosi tytuł „Szlak Października”. Rosyjski leksem *nymь* ‘droga’ odsyłał do jednego z istotnych pojęć propagandy w latach 20. i 30. XX w., oznaczał jednokierunkowy ruch ku komunizmowi (Купина, 1995, s. 60). W polityce sowieckiej podkreślano, że droga została wytyczona, nie zakładano możliwości wyboru czy alternatywy.

Kolektyw „Czerwona Praca” plan dostaw kartofli wykonał na 111,9 proc. (lw/1933/1)

Nie mniej wykosiły za ten dzień takie kolektywy jak «Czerwony szlak» w. Kuliszi, co wykosił 10,25 ha, im. Budionnego w. Moklaki – 8,5 ha, im. Szewczenki w. Kuliszi – 6,5 ha. (ke/1935/81)

POGOREŁE. w naszym kolektywie „Czerwony Szlach” od 1 marca obrachunku pracodni nie przeprowadza się. (gks/1934/3)

Do rzeczowników osobowych odwołują się nominacje *Czerwony Gospodarz*, *Czerwony Oracz*, *Czerwony Wapelnik* (ukr. вапельник ‘pracownik wytwórni wapna’) oraz *Czerwony Borzec* (ukr. борець; ros. борец ‘bojownik’) i *Czerwony Szturmowiec*. Trzy pierwsze nazwy wykorzystują neutralne leksemy, w kolejnych zostały wykorzystane reprezentatywne dla języka epoki wyrazy *bojownik* oraz *szturmowiec*. Leksem *szturmowiec* jest popularny również w tytułach prasy polskojęzycznej na Ukrainie, np. „Młodociany Szturmowiec”, „Szturmowiec Nadzbruczański”, „Szturmowiec Pół”. Leksyka związana z *bojem*, *szturmem*, *uderzeniem*, *natarciem* jest częścią słownictwa militarnego, charakterystycznego dla sowieckich tekstów lat 20. i 30. XX w. (por. np. Купина, 1995, s. 61).

Gruźliwiec, kolektyw „Czerwony Gospodarz”. 28 grudnia ub. r. ogólne zebranie kolektywników postanowiło uwiecznić pamięć zabitego przez zinowiewskich zwyrodnialców sekretarza CK i LK WKP(b) tow. S. M. Kirowa, przemianowaniem swego kolektywu na kolektyw im. tow. KIROWA i proszą RKW o zatwierdzenie ich postanowienia. (stp/1935/2)

Na porządku dziennym omawiano sprawę wyborów komitetu wzajemnej pomocy, wysłuchano sprawozdania dawnego komitetu i komisji rewizyjnej oraz rozważono plan zorganizowania tygodnia „Czerwonego oracza”. (sr/1924/27)

W tym celu odbyło się zebranie kolektywników i pracowników artelu «Czerwony Wapelnik». (ows/1934/42)

Młócka lnu w kolektywie «Czerwony borzec» w stanie zagrażającym. (ke/1935/91)

Kolektyw «Czerwony szturmowiec» dotychczas nie rozwinął należytego przygotowania do żniw. (ke/1935/76)

Redundantnie występuje *czerwony* w tytule pisma „Czerwony Pionier”, ponieważ sama organizacja pionierska (ros. Всесоюзная пионерская организация имени В. И. Ленина), skupiająca dzieci w wieku 9–14 lat, została utworzona w 1922 r. jako organizacja komunistyczna, sowiecka. W tekstach prasowych notowane jest też połączenie *czerwony pionier* w odniesieniu do dziecka (por. dalej).

Kolegium redakcyjne ściennej gazety „Czerwony pionier” Mieczysław Dubikowski, Franciszek Fruszkowski, Helena Stefańska, Feliks Gorczyński. (spi/1924/7)

Nazwę kolchozu, utworzoną ku czci partyzantów komunistycznych – formacji zasłużonej dla państwa sowieckiego – reprezentuje *Czerwony Partyzant* (por. dalej: kolokacja *czerwoni partyzanci*).

Kolektyw «Czerwony partyzant» ma wielkie nienadążenie w kampanji zbiorowej. (ke/1935/85)

Osobną grupę stanowią nazwy odwołujące się do lokalizacji – miejsc i regionów, jak *Czerwony Jar*, *Czerwony Łan*, *Czerwona Polanka*.

Warsztaty Blumingbudu zobowiązały się wyremontować traktor z kolgospu „Czerwony jar”. (dz/1933/13)

Kolektywy wszystkie równać się powinni na Horbowski kolektyw «Czerwony Łan», jaki zdaje włókno 16 numerem i najniższe 12 [...] Kuliszowskie kolektywy «Czerwony Szlak» oraz im. Szewczenka i na Andrijewski «Rewolucja Październikowa», jakie zdawają prawie że wszystkie włókno 14 numerem i tylko nieznaczającą część 12. (ke/1935/100)

Po kolektywie „Czerwona Polanka” zadanie wszystkiego obszaru, trzeba zasiać 76 ha, a na 13-IV zasiano 47 ha lub 61, 7 proc. (okb/1934/33)

Z języka niemieckiego tłumaczone są nazwy organizacji komunistycznych działających w Niemczech, np. *Czerwoni Frontowicy* / *Frontowcy*, *Czerwoni Szturmowcy*⁵.

⁵ Tłumaczenie niemieckich nazw: *Rotfrontkämpferbund* inaczej *Roter Frontkämpferbund*, RFB (Związek Bojowy Czerwonego Frontu) oraz *Rote Jungfront* (Czerwony Front Młodzieży) – organizacji paramilitarnych powstałych z inicjatywy Komunistycznej Partii Niemiec.

Młodzież niemiecka w odpowiedzi na stale powtarzające się napady faszystów (bandy, które organizuje burżuazja do walki z robotnikami) na robotników – tworzy swoje młodociane oddziały „Rote Jungsturm” (Czerwoni Młodzi szturmowcy). (spi/1924/4–5)

Pierwsze dni w Koszarach, zdawało mi się, że żyję gdzieś nie w wojsku, a w domu. Gdy wyjeżdżaliśmy, od imienia Czerwonych Frontowików w Niemczech tow. Walde powiedział: „Wy idziecie do szkoły, by nauczyć się jak obraniać granic państwa radzieckiego”. (pc/1929/10)

Szczególnym przykładem nominacji jest osobowa nazwa własna (przydomek) *Czerwona Maria*, którą została obdarzona kobieta walcząca wraz z oddziałem partyzanckim przeciwko „białym” wojskom admirała Aleksandra Kołczaka podczas wojny domowej 1917–1923.

– Nasza „Czerwona Marja” – nasz najwierniejszy obrońca – mówią włościanie wsi Satuga (Syberja) o dzielnej partyzantce. Marji Cz., o której bohaterstwie i oddaniu się sprawie krążą wieści po całej gminie, ba, po całym okręgu. (gml/1927/42)

Do antroponimów należą również pseudonimy wybrane dla siebie przez terenowych korespondentów najbardziej znanego periodyku polskojęzycznego na Ukrainie tego czasu – „Sierpa”. Z listy korespondentów opublikowanej na łamach tytułu w 1925 r. pochodzą pseudonimy *Czerwony* i *Czerwony Młot* (sr/1925/1). W „Komuniście Polskim” – jednym z pierwszych pism w języku polskim na Ukrainie sowieckiej (z okresu wojennego – 1919 r.) – pod artykułem autor podpisał się pseudonimem niezamierzenie humorystycznym: *Czerwony Jegomość* (kpl/1919/3). Wymienione nazwy osobowe należą do kategorii aliokryptonimów – charakteryzują poglądy autorów.

Leksem *czerwony* jako komponent onimów jest częścią nowego systemu nazewniczego intensywnie wprowadzanego w Rosji po 1917 r. Nadawanie nowych nazw odzwierciedlających bolszewicką ideologię było w dekadach porewolucyjnych celowym zabiegiem. Andrzej Drawicz, komentując zmiany rosyjskich nazw po rewolucji bolszewickiej, pisze wręcz o „dekretowaniu języka” (Drawicz, 1992, s. 76). Pojawiają się serie nazw, ujednolicone, powielające ustalone schematy, a leksem *красный* ‘czerwony’ w nazwach złożonych jest jednym z najpopularniejszych. W praktyce nazewnicznej przemianowywano historyczne nazwy, w tym nazwy miejscowości, a w skład nowych często wchodził człon *Красно-*, np. *Екатеринодар* – *Краснодар*; *Константиноград* – *Красноград*; *Петрозаводск* – *Краснозаводск* (por. A. Фесенко & T. Фесенко, 1955, s. 73).

W TSJSow (1998) też podano przykładowe rosyjskie onimy, zawierające przymiotnik *красный*, w kilku kategoriach: nazwy miejscowości; nazwy kołchozów, sowchozów, fabryk; tytuły gazet, czasopism. Wymieniono nawet nazwę pociągu: *Красная стрела* ‘Czerwona Strzała’.

Obfitość nominacji tego typu jest widoczna m.in. w tytułach prasowych. Ówczesne periodyki ukraińskojęzyczne, jak „Червоний шлях” („Czerwony Szlak”), „Червона преса” („Czerwona Prasa”) czy dziecięce „Червоні квіти” („Czerwone Kwiaty”), również wpisują się w ten model. Wzorem dla języka polskiego i ukraińskiego była ówczesna leksyka rosyjska i tytuły prasowe z tego okresu, jak: „Вечерняя красная газета” („Wieczorna Czerwona Gazeta”), „Красный журналист” („Czerwony Dziennikarz”), „Красный бюллетень” („Czerwony Biuletyn”), „Красная новь” („Czerwona Nowizna”), „Красная печать” („Czerwony Druk”) (por. Овсепян, 1999, ss. 16–35). Najbardziej znany rosyjski tytuł z przymiotnikiem *красный* to „Красная звезда” („Czerwona Gwiazda”). Wydawany jest od 1924 r. do dziś jako organ Ministerstwa Obrony ZSRR, następnie Federacji Rosyjskiej⁶. Tradycja nazewnictwa w stosunku do prasy publikowanej w ZSRR w języku polskim była utrzymywana po roku 1945. Znany w ZSRR polskojęzyczny periodyk „Czerwony Sztandar” wydawany był na Litwie w latach 1953–1990, jako kontynuacja wcześniejszej „Czerwonej Gwiazdy” (por. Mędelska, 1999a). Pismo pod tytułem „Czerwony Sztandar” ukazywało się pierwotnie od roku 1939 do 1941, a następnie w latach 1945–1950 we Lwowie (po zajęciu zachodniej Ukrainy przez wojska sowieckie w 1939 r. oraz ponownie po zakończeniu II wojny światowej; por. Gogol, 2000).

Bardzo liczną grupę stanowią utarte zestawienia związane z **wojskiem sowieckim**, a konkretnie z Armią Czerwoną, której oficjalna nazwa brzmiała: Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona (w badanych tekstach: Robotniczo-Włościańska Armia Czerwona). Po części są to nazwy jednostek i formacji wojskowych traktowanych jako nazwy własne (mające referencję jednostkową), np. *Czerwona Armia* i *Czerwone Wojsko / Wojska* (ros. Рабоче-Крестьянская Красная Армия); *Czerwona Gwardia* (ros. Красная гвардия); *Czerwona Armia Dalekiego Wschodu* (ros. Особая Дальневосточная армия; Особая Краснознаменная Дальневосточная армия); *Czerwona Awiacja* i *Czerwona Flota Powietrzna* (ros. Рабоче-Крестьянский Красный воздушный флот); *Czerwona Flota* (ros. Рабоче-Крестьянский Красный флот); *Czerwona Jazda*, *Czerwona Kawaleria* oraz *Czerwona Konnica* (ros. Конная армия). W większości zostały użyte jako wyrazy pospolite, np. *czerwone oddziały*, *czerwony pułk*, *czerwony sztab*, następnie *czerwony dowódca*, *czerwony lotnik*, *czerwony marynarz*, *czerwoni oficerzy*, *czerwony żołnierz*, dalej *czerwoni jeńcy-kursiści* (w wojsku), *czerwony kursant / czerwoni kursanci* (w wojsku). Do tej kategorii należą ponadto *czerwone siostry* (pielęgniarki w Armii Czerwonej). Metaforyczny charakter w odniesieniu do żołnierzy Armii Czerwonej ma kolokacja *czerwoni bojownicy*⁷. Tworzono

⁶ Por. strona internetowa gazety: <http://www.redstar.ru/index.php/2011-06-30-23-44-03/2011-12-11-22-11-08>

⁷ W ówczesnym języku rosyjskim używano nominacji *боеу* ‘bojownik’ oraz *красноармеец* ‘czerwonoarmista’ w znaczeniu ‘żołnierz Armii Czerwonej’. Rzeczownik *боеу* odnosił się do szeregowego żołnierza (w odróżnieniu od kadry oficerskiej) por. SUz (1935–1940).

poza tym złożone rzeczowniki, np. *czerwonoarmista*, rzadziej *czerwonoarmiejec* (ros. красноармеец), *czerwonogwardzista* (ros. красногвардеец), a także przymiotniki, np. *czerwonoarmistowski*.

Rozpowszechnienie tego typu nazw z zakresu wojskowości w języku rosyjskim epoki potwierdza TSJSow (1998), wymieniając przykłady: *Красный командир (офицер)* ‘czerwony dowódca (oficer)’, *Красная конница* ‘czerwona konnica’, *Красные конники* ‘czerwona armia konna’, *Красный курсант* ‘czerwony kursant’.

Kalki z języka rosyjskiego odnoszące się do wojsk sowieckich pojawiały się w wydawanej w Polsce prasie już w okresie przedwojennym, np. *czerwonogwardzista* (przykład z 1917 r., zob. Karaś, 1996, s. 286); obecne były również po 1945 r., np. *czerwonoarmiejec*, *czerwonoarmiejski*, *czerwonoarmistka*, *czerwonogwardyjski* (Bielecka-Latkowska, 1987, ss. 218, 226; Zagrodnikowa, 1982, s. 235). Kalkę *czerwonoarmiejec* odnotowała w powojennej prasie wydawanej w Litewskiej SRR Jolanta Mędeńska (Mędeńska 1999b, s. 93, 2004, s. 128).

Czerwona Armja stoi na straży, bo wróg nie śpi. (ds/1927/1)

Dlatego uzbraja on robotników i tworzy oddziały gwardji czerwonej. (bg1/1931/2–3)

Każde nowe zwycięstwo wojsk czerwonych wznieca coraz to nowe płomienie niezadowolenia mas proletariackich w Polsce. (pgk/1920/1)

Musi dostarczyć plany i dokumenty do czerwonego sztabu. (bg2/1933/13)

Czerwonoarmista, czerwony kursant i dowódca czerwony do dowódcy bataljonu, włączeni zostali przy opracowywaniu jednolitego podatku żywnościowego rozłożonego na wsie, w liczbę spożywców ich rodzin. (sr/1922/4)

Braterski, przyjacielski stosunek między żołnierzami, kursantami a czerwonymi oficerami, ścisły związek Armji Czerwonej z masami robotniczymi i włościańskimi duch szczerzej rewolucyjnej międzynarodowości – oto są najistotniejsze cechy Robotniczo-Włościańskiej Armji Czerwonej. (sr/1928/1)

Twoja siostra skończyła kurs czerwonych sióster i okazywała pomoc rannym Czerwonoarmistom. (gme/1934/80)

Trzecią podstawą dyktatury proletariatu jest nasza Armja Czerwona, nasza Flota Czerwona. (ows/1935/10)

Zjazd bierze na siebie zobowiązanie uzupełniać Czerwoną flotę powietrzną nowymi aeroplanami kromsomolskimi. (bg1/1931/2–3)

Przybycie na front jaśniepański dzielnej jazdy czerwonej Budionego odrazu przechyliło szalę zwycięstw na stronę armji robotniczo-włościańskiej. (pgk/1920/1)

Za nimi – szwadrony kawalerji czerwonej. (obk/1935/16)

Pośpiesznie, rzucając wszystko uciekali polacy z Ukrainy pod naciskiem Czerwonej Konnicy, którą kierowali Budionny i Woroszyłow. (ke/1935/66–67)

Czy potrafisz, jako czerwonoarmista, czy czerwony lotnik w przyszłości „pieprzu dać” Piłsudskiemu i innym bandytom burżuazyjnym, którzy chcą napaść na nas, jeśli nie zdobędziesz obecnie w szkole wiedzy należytej, by dobrze władać kulomiotem, armatą, samolotem? (ms/1932/2)

Towarzyszom i wojakom, / Co odparli wroga pięść, / Tym Czerwonym Bojownikom / Niechaj będzie od nas cześć. (ds/1927/1)

Przymiotnik *czerwony* stosowany jest często jako określenie **osób**, w szczególności: młodych ludzi – *czerwona młodzież*, *czerwony pionier*, *czerwoni studenci* oraz różnych grup zawodowych i stanowisk pracowniczych – *czerwoni brygadierzy*, *czerwoni dyrektorzy*, *czerwoni majstrowie*, *czerwoni sportowcy*⁸. Wyraźnie wydzielanym środowiskiem są pracownicy oświaty, jako kadra ze szczególną misją nauczania i wychowywania kolejnych pokoleń – *czerwona nauczycielka*, *czerwone nauczycielstwo*, *czerwoni oświatowcy*, *czerwoni pedagodzy*. W Moskwie działała w latach 1921–1931 uczelnia o nazwie Instytut Czerwonej Profesury (ros. Институт красной профессуры), kształcąca działaczy partyjnych w zakresie nauk społecznych. Osobno, jako walczący podczas rewolucji i wojny domowej po stronie bolszewików, honorowani są *czerwoni partyzanci*.

Komsomolcy, Leninowcy i cała czerwona młodzież polska potwierdzi to w najbliższej przyszłości. (sr/1924/27)

Ja czerwony pionier, a ty bezpartyjny. (spi/1924/7)

W demonstracji brały udział dziesiątki tysięcy jako też czerwoni studenci, sportowcy, oddziały kobiet, młodzieży, pionierów i td. (dz/1933/8)

Zostało również [...] załączono 87 robotników naszej kwalifikacji na specjalne kursy czerwonych majstrów i brygadjerów. (dz/1933/12)

Towarzysze ze związków zawodowych i czerwoni dyrektorzy sami wskazywali nam na różne braki. (sr/1928/1)

Przez pionierską forpocztę pomagać czerwonemu nauczycielstwu budować nową szkołę, bądźcie gotowi!!! SZCZECHURA. (spi/1925/8)

Niech czyn szepetowskiego nauczycielstwa polskiego będzie przykładem i dla innych czerwonych oświatowców polskich. (sr/1924/27)

Burżuazja polska postara się z pewnością wzmocnić swą opiekę (przy pomocy kościoła) nad młodzieżą polską na Ukrainie, K. Z. M., Młodzi Leninowcy i czerwoni pedagodzy winni czuwać nad tym, aby jaśniepańscy agienci nie zatruli młodzież naszą jadem kontrrewolucyjnej agitacji. (sr/1924/27)

⁸ W polskojęzycznej prasie tej epoki wydawanej na Białorusi sowieckiej notowano ponadto *czerwoni specjaliści rolni* (Grek-Pabisowa, Ostrówka, & Biesiadowska-Magdziarz, 2008, ss. 233–234).

Miejsce ich zajmują po kolei odpowiedzialni pracownicy Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom, delegaci Rady Moskiewskiej, byli czerwonogwardziści i czerwoni partyzanci, przedstawiciele Kominternu, studenci WUZ'ów literackich, młodzi pionierzy. (ke/1935/100)

W tekstach prasowych są ponadto przykłady substantywizacji przymiotnika: *czerwoni* w znaczeniu 'komuniści, bolszewicy, żołnierze Armii Czerwonej, aktywiści', podobnie jak w języku rosyjskim tej epoki (por. SUsz, 1935–1940; TSJSow, 1998).

Z wiecu zorganizowanie, pod sztandarami rozeszli się czerwoni tarnorudcy na 5 dzielnic, gdzie się miały odbyć zebrania. (obk/1934/132)

Mieszkańcy Kijowa radośnie witali czerwonych. (spi/1924/4–5)

Osobną kategorię stanowią określenia **miejsc**, lokalizacji, w tym nazw geograficznych. Najczęściej wzmiankowana jest *czerwona Moskwa*, *czerwony Kreml* oraz peryfrazą *czerwona stolica* w odniesieniu do Moskwy opisywanej jako centrum całego europejskiego bądź euroazjatyckiego ruchu komunistycznego. Występuje także *czerwona Ukraina* jako republika państwa sowieckiego, w odróżnieniu od części Ukrainy będącej w granicach II Rzeczypospolitej.

„Ciężko nam żyć, ale jest na świecie Moskwa” – słowa te wypowiedziane w liście do tow. Dimitrowa przez niemieckiego pioniera – oddają dobitnie stosunek mas pracujących całego świata do Czerwonej Moskwy, stolicy jedynego państwa socjalistycznego, centrum rewolucji. (gme/1935/5)

Czerwony Kreml w Moskwie – w którym zasiadają Lenin i Trocki, te żywe symbole międzynarodowej rewolucji – stoi jak i stał, a pałac mikado (cesarza japońskiego) rozsypał się jak domek z kart. (sr/1923/32–33)

Większość delegatów nigdy nie widziała czerwonej stolicy. (ke/1935/18)

Nowe zakłady przemysłowe, wspaniałe gmachy, wyrównane i wyasfaltowane ulice, bogactwo magazynów; nowe kadry proletarjackie, armja uczących się, ogromna sieć instytucji kulturalnych – oto obraz stolicy czerwonej Ukrainy. (ke/1935/66–67)

Przymiotnik *czerwony* pojawia się też przy innych lokalizacjach, spoza państwa sowieckiego, jak Berlin (w związku z działaniami komunistów niemieckich w latach 20. i 30. XX w.), a także Warszawa i przyszła Polska sowiecka (w propagandowej wizji marszu komunistycznego na zachód).

Demonstracja Kompartii była najpotężniejszym wystąpieniem mas czerwonego Berlina od 1923. (dz/1933/8)

Tow. M. przyrzeka, że z tym sztandarem pójda do czerwonej Warszawy. (sr/1923/32–33)

Tylko Republika Rad w Polsce odbuduje zrujnowany kraj, polepszy byt proletariatu i stworzy rzeczywistą niepodległą czerwoną Polskę Radziecką. (nst/1924/1)

Kolejne połączenia mają znaczenie 'granice państwa sowieckiego': *czerwone granice, czerwony kordon, czerwone rubieże*. Granice sowieckie były jednocześnie traktowane jako granice jedynego państwa komunistycznego, atakowanego przez zewnętrznych wrogów. Oddzielały świat pochwalany (nasz) od potępianego (obcego) (por. Купина, 1995, s. 54). Jako takie stanowiły zarazem ważny element swoistej ideologizacji geografii.

Wara wam od wschodu, od czerwonych granic / Wszystkie wasze plany zdały się dziś na nic. (ds/1928/2–3)

Delegaci uważnie słuchają jego dobitne opowiadanie o tem, jak na czerwonym kordonie dawniej kułacka wieś podolska, gdzie biedacy jęczeli w długach, obecnie, przy władzy radzieckiej, przetworzyła się na wieś powszechnej kolektywizacji, wysokiej kulturalności, radosnego życia zamożnego. (sb/1935/5)

Formuły za czerwonym kordonem, za czerwonymi kordonami, zza czerwonych rubieży stosowane są również w nagłówkach stałych rubryk w kilku tytułach prasowych, m.in. „Kolektywista Emelczyńszczyzny” i „O Bolszewickie Kolektywy”. Rubryki te zawierają jednostronne wiadomości z zagranicy głównie na temat złej sytuacji proletariatu w krajach kapitalistycznych oraz działalności zagranicznych ruchów komunistycznych.

Często w tekstach prasowych przywoływany jest frazeologizm *czerwony kącik* (ros. красный уголок, ukr. червоний куток) w znaczeniu odpowiednio wyposażonego lokum, miejsca, w którym prowadzono tzw. prace ideowo-wychowawcze i kulturalno-oświatowe. Były to pierwsze ośrodki agitacji w latach 20. XX w., udekorowane portretami przywódców komunizmu i hasłami propagandowymi (por. Селищев, 1928, s. 217; SUsz, 1935–1940; SUM, 1970–1980). Stanowiły swoisty sowiecki odpowiednik kąta z ikonami w tradycyjnej rosyjskiej izbie (ros. красный угол). W prasie frazeologizm jest pisany czasem wielką literą, niekiedy z odpowiednikiem obcym lub w cudzysłowie, co wskazuje na obcość tej jednostki w polszczyźnie.

Centrum pracy polityczno-oświatowej na wsi powinna być chata-czytelnia, a tam gdzie jej niema należy zorganizować czerwony kącik (czerwonyj kutok), jako filję najbliższej chaty-czytelni lub rejonowego Domu Włościanina. (sr/1926/4)

Swemi siłami nasz oddział przyprowadziliśmy do porządku i upiększyliśmy hasłami, plakatami, portretami, czerwony kącik i oddział. (gme/1935/31)

Dnia 6 go listopada r.b. do wsi naszej przyjechała nowa nauczycielka, która od razu przystąpiła do pracy w szkole i Czerwonym Kąciku. (gml/1926/34)

Po dwu tygodniach pracy przygotowawczej 19 listopada zostało zwołane zebranie młodzieży dla wyborów rady Czerwonego Kącika. (gml/1926/34)

Młodzież polska w naszym okręgu ma swe instytucje kulturalne, a więc: 1 klub, 1 sielbudynek, 1 czytelnię, 12 „czerwonych kącików”, instytucje te grupują dookoła siebie 680 członków. (gml/1927/42)

Czerwonymi określane są także **wydarzenia**, działania. Istotnym elementem sowieckiej rzeczywistości była nowa obrzędowość, pozbawiona wymiaru religijnego, np. *czerwone wesele* ‘zawarcie małżeństwa bez ślubu kościelnego’, *czerwona kolęda* ‘kolęda aktywistów komunistycznych zbierających datki na cele własnej działalności’, *czerwone chrzciny* ‘świecka uroczystość nadania dziecku imienia’.

Coraz częściej urządzone są wesela czerwone. (ds/1927/3)

Rada w radę i postanowiliśmy zrobić „Czerwoną Kolędę”. Grupa najbardziej czynnych pracowników [...] zrobiła pięcioramienną gwiazdę z portretem tow. Lenina i 20 członków K. N. S. z czerwonymi sztandarami ruszyło kolędować. (sr/1925/7)

Nowonarodzonej dali imię Leninida od nazwiska ukochanego naszego wodza, tow. Lenina. Na sali pełno było włościan polaków i ukraińców, którzy z wielką ciekawością przyjmowali udział w czerwonych chrzcinach. (sr/1925/7)

Jedną z kampanii gospodarczych władz, prowadzoną na wsi w okresie przed zakończeniem przymusowej kolektywizacji gospodarstw, było organizowanie skupu i dostaw zboża po ustalonych przez państwo cenach. Takie akcje nazywano w języku propagandy *czerwonymi obozami zboża* / *zbożowymi* bądź *czerwonymi taborami zboża* / *zbożowymi*⁹.

Współzawodnicząc o pierwszeństwo w kampanii zbiorowej i dostawach zboża, my kom-somolcy i wiejskorzy kolektywów im. „Balickiego”, „Trudowik” i „Dzierżyńskiego” wnosimy propozycję, zorganizować 23 lipca pierwszy rejonowy czerwony obóz zbożowy im. P. P. Postyszewa i zobowiązujemy się zdać w tym dniu nie mniej 25 proc. zadania rocznego. (wr/1934/74)

Pierwszym czerwonym obozem imienia wypróbowanego kierownika Kijowskiej obwodowej organizacji partyjnej, lepszego współbojownika tow. Stalina - P. P. Postyszewa rozpoczniemy masowe wykonanie pierwszorzędnego zadania - dostaw zboża państwu. (wr/1934/74)

Dzięki uporczywej pracy, brygada zorganizowała tabór czerwony, który odstawił państwu 135 cetn. zboża. (bg2/1932/1)

Rozwijajcie szturmowy omłot, przyłączcie się do czerwonego taboru zbożowego im. P. P. POSTYSZEWA, walczcie bojowo o urzeczywistnienie hasła tow. STALINA: uczynić kolektywy bolszewickimi, a kolektywników zamożnymi. (scp/1934/35)

Określenie *czerwony* stosowane jest także wobec akcji podejmowanych przez organizacje komunistyczne, w tym poza ZSRR. Przykładem może być kolokacja *czerwony plebiscyt*.

⁹ Por. w SUsz (1935–1940) *Красный обоз* ‘oboz, организуемый крестьянами для сдачи хлеба по твердым ценам на государственные ссыпные пункты’ (‘obóz organizowany przez chłopów w celu dostaw zboża po stałych cenach do państwowych punktów skupu’).

Nazywamy pruski plebiscyt czerwonym, powszechnym głosowaniem dlatego, że partja komunistyczna Niemiec, oświadczywszy, że będzie brała udział w głosowaniu, nie przyłączyła się oczywiście do żądań faszystów, a wysunęła swoje bojowe hasła, przeciwstawiając je hasłom faszystów. (bg1/1931/15–16)

Do **artefaktów** odnoszą się frazeologizmy *czerwona tablica* lub *czerwona deska* w znaczeniu tablicy honorowej, na której najczęściej umieszczano nazwiska oraz dokonania najlepszych pracowników, tzw. przodowników pracy, bądź *czerwony spis* na przykład drukowany w periodyku (ros. красная доска por. SUsz, 1935–1940; ukr. червона дошка por. SUM, 1970–1980). Frazeologizmami o przeciwnym znaczeniu są *czarna tablica*, *czarna deska* (ros. черная доска, ukr. чорна дошка). Połączenia *czerwona / czarna tablica* są też notowane w polskojęzycznej prasie tego okresu, wydawanej na Białorusi sowieckiej (Grek-Pabisowa i in., 2008, ss. 233–234), przejęte zostały również do innych języków mniejszościowych w ZSRR, np. w prasie niemieckojęzycznej występują *Rote Tafel*, *Schwarze Tafel* (Mędelska, 2014, s. 69).

MPK i rada miejska uchwaliły prosić obkom KP(b)U i Dniepropietrowski obwykonkom, za szturmową pracę i doterminowe wykonanie corocznego planu dostawy zboża, zapisać na obwodową tablicę czerwoną – czołowców kolektywu im. Rewolucji Październikowej. (dz/1933/59)

Czarne w odbłaskach ognia głowy robotników obserwują czerwoną tablicę. (dz/1933/14)

Praca kulturalno masowa szerzy się wśród kolektywników, podczas przerw obiadowych komsomolcami czyta się kolektywnikom gazety, wypuszcza się dwa razy na pięciodniówkę gazetę ścienną, zastosowano czerwoną i czarną tablicę, która wyświetla pracę poszczególnych kolektywników. (gks/1934/4)

Wewnątrz oddziału maszynowego zawieszona tablica, jedna połowa której pomalowana na czarno, druga zaś na czerwono. Na czarną tablicę nie wpisano nikogo. (sb/1934/60)

Gazetom rejonowym wydawać stroniczkę szykowania się do rejonowego (nieczyt.) i czerwoną deskę dla zaniesienia przodujących. (ss/1934/29)

Trzecie 300 zagród, które wzięły udział w przedpłacie pożyczki «Druha 5-latka» wpisuje się do czerwonego spisu i otrzymują gazetę «O Wieś Socjalistyczną» na jeden miesiąc z 1-go maja do 1-go czerwca. (ows/1934/39)

Czerwony SPIS KOLEKTYWNIKÓW Zasławskiego rejonu, którzy pierwsze przedpłacili pożyczką „Drugiej pięciolatki” (wydania drugiego roku). (ows/1934/42)

Przymiotnik *czerwony* łączy się także z **pojęciami abstrakcyjnymi**, np. *prawda czerwona*. Pojęcie *prawdy* zajmuje szczególne miejsce w myśli filozoficznej, leksem *prawda* odnosi się do pozytywnej wartości poznawczej i ma pozytywne konotacje (Puzynina, 1992, ss. 150–153). W przypadku badanych tekstów opatrzone zostało jednak uszczegółowieniem, czyli poddane stopniowaniu i relatywizacji, podobnie jak w innej kolokacji z tej epoki – *prawda bolszewicka*. Wyraz *prawda* jest zarazem jednym z najbardziej charakterystycznych dla języka lat 20. i 30. XX w., ma zastosowanie

m.in. w tytułach ówczesnej prasy polskojęzycznej: „Pograniczna Prawda”, „Prawda Bolszewicka”, „Prawda Komsomolska”. Najbardziej znanym tytułem jest rosyjska „Правда” („Prawda”), jeden z najważniejszych dzienników okresu komunistycznego, wydawany w Rosji od 1912 r. do dziś¹⁰.

Szerzy się prawda czerwona wśród szerokich mas jenieckich i w niedalekiej przyszłości przy ich czynnej i zbrojnej pomocy nad Polską szlachecką zajaśnieje zorza wyzwolenia ludu pracującego z więzów odwiecznej niewoli i wyzysku. (zr/1920/22)

Aksjologizacja

W zestawionej próbie tekstowej frekwencja leksemu *czerwony* jest bardzo wysoka, kilkukrotnie wyższa niż przymiotników nazywających kolejne kolory: *czerwony* ma ponad 770 przykładów, następny w kolejności jest *biały* – 135 i *czarny* – 110. Przymiotnik *czerwony*, poza znaczeniem dosłownym, w analizowanych tekstach znaczy nie tylko ‘rewolucyjny, komunistyczny’, ale też ‘bolszewicki, sowiecki’ – z zawężeniem semantycznym do realiów sowieckich. Istotne są ponadto szerokie pozytywne konotacje semantyczne przymiotnika, wpisujące go w układ dwubiegunowy: dobry (nasz) – zły (obcy). Melioryzacji służy pozytywny kontekst powiązany z osobami, organizacjami, miejscami i działaniami, których określeniem jest *czerwony*, oraz nagromadzenie słownictwa nacechowanego dodatnio¹¹.

W szczególności Armia Czerwona przedstawiana jest w optyce *bohaterstwa, braterstwa, dzielności, odwagi, ofiarności, przyjaźni* i *zwycięstw* (por. ilustracje tekstowe wyżej). Jeden z przykładów pokazuje, że nawet relacja o porażkach Armii Czerwonej nie przeszkadza charakteryzować jej jako *zwycięsko kroczącej*.

Połączonym wysiłkom armii polskiej i białej gwardji Wrangla udało się przy pomocy militarystycznego kapitału Antanty odeprzeć zwycięsko kroczącą Czerwoną Armię i nad Rosją Sowiecką ponownie zawisł groźny miecz. (pgk/1920/3)

Zupełnie wyjątkowo przedstawiane są w negatywnym kontekście, w tonie karzącym, zachowania byłych czerwonoarmistów (żołnierzy po zakończonej służbie wojskowej).

Niedawno zaś grupa byłych czerwonoarmistów, spiwszy się jak bydlęta – napadła na kilku powracających z sąsiedniej wsi chłopców i obila ich do krwi butelkami od samogonu. (gml/1926/34)

¹⁰ Wydanie internetowe: <http://www.gazeta-pravda.ru/>

¹¹ Tymczasem w II Rzeczypospolitej w polskiej prasie o zabarwieniu antykomunistycznym leksem *czerwony* ‘komunistyczny’ jest już opatrzony negatywnym nacechowaniem, np. *hydra czerwona, niepo czytalny wrzask demagogii czerwonej, zatruta czerwona prasa* (Kamińska-Szmaj, 2007).

W tekstach akcentowana jest kluczowa rola obronna pełniona przez Armię Czerwoną, gwarantującą bezpieczeństwo państwa sowieckiego, wbrew wrogom zewnętrznym. Konsekwentne stosowanie określenia *czerwony* przy leksyce odnoszącej się do Armii Czerwonej i żołnierzy tej armii pozwala oddzielić oraz jednoznacznie pozytywnie ocenić działania bojowe wojsk sowieckich w odróżnieniu od poczynąń przeciwnika. Polaryzację wartościowania uwypuklają określenia wrogich wojsk, często z przymiotnikiem *biały*. TSJSow (1998) *белый* 'biały' definiuje jako 'działający przeciw władzy sowieckiej podczas wojny domowej', odnotowuje ponadto substantywizację przymiotnika. SUsz (1935–1940) podaje znaczenie przenośne ros. *белый* 'biały' jako 'kontrrewolucyjny, białogwardyjski' (tj. związany z Białą Gwardią). W analizowanych tekstach prasowych w obu znaczeniach – przymiotnikowym i rzeczownikowym – *biały* jest antonimem *czerwonego*.

Znaczenie leksemów *czerwoni* i *biali* w prasie polskojęzycznej jest odbiciem opozycji *красные* 'czerwoni' – *белые* 'biali', która już od 1918 r. na długo ugruntowała się w języku rosyjskim jako nazwa dwóch obozów w wojnie domowej w Rosji (1917–1923). Istotną okolicznością jest ta, że mianem *białych* określa się wszystkie siły występujące zbrojnie przeciw bolszewikom, nie różnicując ich na poszczególne ugrupowania (Грановская, 2005, s. 219). Wszystkie poza *czerwonym* odcienie polityczne zostały sprowadzone do jednego – *białego* (Зеленин, 2003, ss. 77–78).

W periodykach *czerwonoarmistom* odpowiadają na przeciwnym biegunie *białogwardziści*, odzwierciedlani konsekwentnie negatywnie, w tym za pomocą złożień z leksemami o znaczeniu pejoratywnym: *białogwardziści-terroryści*, *mordercy-białogwardziści*, *zabójcy-białogwardziści*. Podane poniżej cytaty z dwóch różnych tytułów prasowych pokazują dodatkowo, że czasem w poszczególnych polskojęzycznych periodykach zamieszczano niezależnie tłumaczenia konkretnego tekstu rosyjskiego (w pierwszym tłumaczeniu jest złożenie *mordercy-białogwardziści*, w drugim – *zabójcy-białogwardziści*).

Wiemy również, że robotnicy Francji witają tę nieugiętość i stanowczość, którą wykazała władza radziecka w stosunku do morderców – białogwardzistów, w stosunku do podłych mętów grupy zinowjewskiej, tych wrogów klasy robotniczej ZSRR. (obk/1935/16)

Wiemy również, że robotnicy Francji witają tę stanowczość i zdecydowanie, które przejawiała władza radziecka wobec zabójców – białogwardzistów, przeciwko podłym mętom zinowjewskiej grupy, tym wrogom klasy robotniczej ZSRR. (stp/1935/12)

W podobnych kontekstach, w połączeniach z rzeczownikami pejoratywnymi, sytuowany jest przymiotnik *białogwardzistowski*: *białogwardzistowska banda*, *białogwardzistowscy bandyci*, *białogwardzistowskie draństwo*, *białogwardzistowscy mordercy*, *białogwardzistowskie łotrostwo*, *białogwardzistowskie wyrodk*i, *białogwardzistowscy zabójcy*.

Przyjmował on udział w bandzie białogwardzistowskiej. (obk/1933/51)

W ten sposób komitet generalny paryskich mieńszewickich związków zawodowych stanął nie po stronie proletariatu przeciwko białogwardzistowskiemu terrorystycznemu draństwu, lecz po stronie bandytów białogwardzistowskich i kontrrewolucjonistów, przeciwko władzy radzieckiej, przeciwko klasie robotniczej. (obk/1935/16)

Białogwardzistowskie wyrodkie spośród zinowjewowców, wychowane przez godnego pogardy „wodza” prowokacyjnej dwulicowości, byli organizatorami tej zbrodni. (sb/1935/17)

W ten sposób generalny komitet paryskich mieńszewickich związków zawodowych stanął nie po stronie proletariatu przeciwko białogwardzistowskiemu terrorystycznemu łotrowstwu, a po stronie bandytów białogwardzistowskich i kontrrewolucjonistów, przeciwko władzy radzieckiej, przeciwko klasie robotniczej. (stp/1935/12)

Najbardziej neutralne są połączenia, typu *byli biali oficerowie*, *byłe białe armie*, zdecydowanie częściej jednak pisze się o *białych bandach* i *białobandytach*.

Zdjąć ze specjalnej ewidencji Wszystkich byłych białych oficerów i urzędników wojskowych byłych białych armji. (gml/1927/42)

Otrzymaliśmy dokumenty z pułków, że oni zginęli w walce z białymi bandami. (gme/1934/80)

Kobiety pracujące brały czynny udział w wojnie domowej, na frontach w walce z białobandytami, jak również w okresie odbudowy gospodarki ludowej, w budownictwie i w wykonaniu pierwszej pięciolatki. (bg2/1933/13)

O ile w tekstach występują *czerwone wojska* i *pojedynczy czerwony żołnierz*, to *biali* są przedstawiani zawsze jako grupa (np. *banda*), nie pisze się o indywidualnym „białym żołnierzu”, ponieważ to wroga zbiorowość, a nie jednostka, wzbudza poczucie zagrożenia i motywuje do walki.

Polaryzacja wartościowania związana jest też z generalizacją semantyczną leksemu *biały* – ‘wrogi’, stąd ten przymiotnik opisuje ogólnie wszystkich „nie naszych”. W opozycji do kolokacji *czerwony pionier* czy *czerwona Polska* pozostają pejoratywizowane zestawienia *burżuj biały* czy *biała Polska*, powstało poza tym złożenie *białopolacy*.

Krzyki i jęki, dolatujące do nas z katowni polskich, przenikają po przez kraty więzienne i niemilkącym echem dobiegają do najdalszych krańców białej Polski, nie bacząc na wszelkie starania inkwizytorów. (nst/1924/2)

Piętna(ście) lat temu, 5 czerwca 1920 (r.), bohaterskie oddziały Pierw(szej) Armji Konnej [...] (pr)zerwały front białopola(ków) okupantów Kijowa i prawo(brzeżn)ej Ukrainy i, zadawszy (d)ruzgocący cios, odparły im(peria)listów polskich. (ke/1935/64)

Kolokacja *burżuj biały* znajduje się m.in. w utworze zamieszczonym w „Sztandarze Pioniera” w 1925 r., podpisanym: J. WISZNIEWSKI, nawiązującym do znanego wiersza Władysława Belzy z incipitem *Kto ty jesteś? Polak mały* (w zbiorze „Katechizm polskiego dziecka”, wyd. Lwów 1901). Znamienna jest tu zmiana perspektywy patriotycznej (Polak mały) na komunistyczną (pionier mały).

Kto ty jesteś? Pionier mały! / Aż się wścieka burżuj biały, / Gdy mnie ujrzy, bowiem czuje,
/ Iż ja zgubę mu gotuję. / [...] Gińcie więc burżuje biali! (spi/1925/8)

W jednym z przykładów pojawia się – w opozycji do waloryzowanego pozytywnie *żołnierza czerwonego* – *żołnierz polski*, opisywany jako poddany wyzyskowi *jaśniepanów*.

Teraz dopiero wielu z nas rozumieć poczyną, że Rosja Sowiecka jest przyjacielem ludu polskiego, że żołnierz Czerwony ginął za naszą sprawę, za sprawę robotniczą, a żołnierz polski za sprawę cudzą, za sprawę jaśniepańską. (nb/1920/2)

Polska (II Rzeczpospolita) jest szczególnie wrażliwym tematem w prasie adresowanej do polskiej mniejszości narodowej na Ukrainie. Polsce ówczesnej – *białej* – przeciwstawia się przyszlą Polskę *czerwoną*, sowiecką (por. ilustracje tekstowe wyżej). Rzeczpospolita, opisywana jako wroga państwu sowieckiemu, opatrywana jest szeregiem negatywnych epitetów, najczęściej jest nazywana *faszystowską*, *burżuazyjną*, *pańską*. W tekstach nie ma odniesienia do polskich barw narodowych, nie wzmiankuje się Polski *biało-czerwonej*. Jest to tym bardziej wyraźne, że na przykład siły kontrrewolucyjne na Ukrainie są określane w badanej prasie *żółto-błękitnymi* od barw ukraińskich (ros. желто-голубой пор. Грановская, 2005, s. 223).

Wygasłe piece, zrujnowane i zatopione kopalnie, bestjalska rozprawa białogwardzi-stowskich i «żółtobłękitnych» satrapów z robotnikami, dzika samowola kapitalistów i fabrykantów, – oto, jak wygląda denikinowsko petlurowska władza w mieście. (ows/1935/9)

Przeciwne wartościowanie przymiotników *czerwony* i *biały* wyraziście ilustruje opozycja *czerwony terror* ('terror bolszewicki podczas wojny domowej w Rosji 1917–1923') – *biały terror* ('terror antybolszewicki podczas wojny domowej w Rosji 1917–1923')¹². Symptomatyczne jest opracowanie hasła *теппор* 'terror' w SUz (1935–1940), w którym źródłem cytatów tekstowych są pisma Lenina i propagandowa publikacja *Historia Wszechzwiazkowej Komunistycznej Partii (bolszewików). Krótki kurs* (I wyd. 1938 r.)¹³. Z kolei w prasie tego okresu wydawanej przez środowiska emigracji rosyjskiej odnotowane zostały połączenia: *народный теппор* 'terror

¹² Oficjalnie dekret „О красном теппоре” („O czerwonym terrorze”) ogłoszono 5 września 1918 r.

¹³ Por. „Наш красный террор есть защита рабочего класса от эксплуататоров...” ('Nasz czerwony terror jest obroną klasy robotniczej przed wyzyskiwaczami...') Lenin; „Эсеры, убившие т.т. Урицкого и Володарского и произведшие злодейское покушение на жизнь Ленина, за белый террор против большевиков были подвергнуты красному террору...” ('Eserowcy, którzy zamordowali tow. Uryckiego i Wołodarskiego i zorganizowali zbrodniczy zamach na życie Lenina, za biały terror przeciwko bolszewikom zostali poddani czerwonemu terrorowi...') Historia WKP(b) (SUz, 1935–1940), por. też Купина (1995, s. 38).

ludowy’ oraz *крестьянский террор* ‘terror chłopski’ bądź *белый террор* ‘biały terror’ – z pozytywną waloryzacją, przedstawiane jako reakcja narodu na potępiany bolszewicki *красный террор* (Зеленин, 1999, s. 95).

W badanych tekstach prasowych kolokacja *biały terror* stosowana jest nie tylko w odniesieniu do wydarzeń podczas rosyjskiej wojny domowej 1917–1923, ale również do przedstawianej negatywnie sytuacji politycznej w II Rzeczypospolitej.

Biały terror, głód, nędza, bezrobocie, ucisk polityczny i narodowościowy – oto rezultaty faszystowskich rządów piłsudczyzny, taki jest los robotników i chłopów Polski, Ukrainy Zachodniej i Białorusi Zachodniej. (bg1/1931/15–16)

14 lat rządów burżuazji polskiej --- to okres nieprzerwanego zaciskania pętli białego teroru na głodujących masach. (sb/1932/6)

Na nic mordy, dziki biały terror burżuazji polskiej. (sr/1925/1)

★ ★ ★

W tekstach prasy polskojęzycznej publikowanej na Ukrainie sowieckiej w pierwszym dwudziestoleciu po rewolucji bolszewickiej 1917 r. przymiotnik *czerwony* stał się rodzajem etykiety oddzielającej „naszych” od „obcych”. Charakteryzowała go bardzo wysoka frekwencja i szeroka łączliwość, wchodził ponadto w skład nowo tworzonych nazw własnych¹⁴.

Analizowane przykłady źródłowe pokazują, że był wartościowany jednoznacznie dodatnio. Melioryzację podkreślało przeciwstawienie oddawanych pozytywnie realiów państwa sowieckiego (*czerwonego*), opisywanej negatywnie sytuacji politycznej i gospodarczej w innych państwach, w tym w ościennej Polsce (*białej*). Uderzającym przykładem polaryzacji wartościowania przymiotników *czerwony* i *biały* jest zestawienie kolokacji: *czerwony terror* (pochwalany) oraz *biały terror* (potępiany).

Pozytywne wartościowanie leksemu *czerwony* wzorowane było na semantyce rosyjskiego przymiotnika *красный*, który wraz z innymi (*коммунистический* ‘komunistyczny’, *народный* ‘ludowy’, *революционный* ‘rewolucyjny’, *советский* ‘sowiecki / radziecki’, *трудовой* ‘roboczy’) był jednym z najbardziej znamienych dla języka rosyjskiego w dekadach po rewolucji 1917 r. (Селищев, 1928, s. 158).

¹⁴ Ekspansję „czerwieni” wyraża np. fragment wiersza *Pieśń o chlebie* zamieszczonego w dziale „Stroniczka Literacka” periodyku „Do Światła” z 1928 r.: W pamiętny, zwycięski / Dzień listopadowy, / Jakiś strzep Czerwieni / Wytrysł ponad głowy (podpis pod wierszem: Czesław Groniak), ds/1928/2-3).

Рис. 1. Sowietcki plakat propagandowy, autor: Dmitry Moor (Orlov), Moskwa 1920 r.
Napis: „Красный подарок белому пану” („Czerwony prezent dla białego pana”). Plakat z kategorii propagandy wojennej (antypolskiej – sylwetka „białego pana” ma atrybuty polskości: strój, szablą, czapka krakowska z piórami). Kontrast kolorów czerwonego i białego oddaje podział na dwa światy: czerwony (sowiecki) i biały (polski). Proporcje sylwetek osób sugerują nierównowagę sił: potężne siły sowieckie oraz mizerne – polskie.

Źródło: Советский политический плакат. Коллекция Серго Григоряна (b.d.), <http://redavantgarde.com> [dostęp 7. 09. 2016 r.].

Melioryzację oddaje również seryjne tworzenie nazw pamiątkowych, w skład których wchodzi *czerwony*. Nazwy tego typu są nadawane zazwyczaj ku czci ważnych postaci lub w nawiązaniu do doniosłych wydarzeń historycznych. W rzeczywistości sowieckiej,

odzwierciedlanej w tekstach prasowych, jest to m.in. nazewnictwo kołchozów, sowchozów i zakładów pracy oraz instytucji publicznych (np. kołchoz *Czerwony Październik*), a także tytuły pism (np. gazetka ścienna *Czerwony Promień*). Ilustracją nazw osobowych są pseudonimy (aliokryptonimy) wybrane przez korespondentów nadsyłających swoje teksty do periodyków, mające podkreślać poglądy autora (np. *Czerwony*, *Czerwony Młot*, *Czerwony Jegomość*). Ortograficznym sygnałem waloryzacji jest pisownia przymiotnika wielką literą, np. *żołnierz Czerwony* wobec zapisu: *żołnierz polski*.

W specyficznej dla badanych tekstów prasowych warstwie stylistycznej przymiotnik *czerwony* składał się na utarte zestawienia, skonwencjonalizowane w ramach języka propagandy. W ten sposób formowała się w języku prasy polskojęzycznej w ZSRR sieć nowych kolokacji i leksemów złożonych z udziałem przymiotnika *czerwony*, wpisana w porewolucyjną rzeczywistość.

Wykaz skrótów słowników

- Arct – *Słownik ilustrowany języka polskiego* Michała Arcta, t. I–II, Warszawa 1916.
 SUM – *Словник української мови: в 11 тт.*, ред. І. К. Білодід, Київ 1970–1980.
 USz – *Толковый словарь русского языка*, т. 1–4, ред. Д. Н. Ушаков, Москва 1935–1940.
 SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
 TSJSow – Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., *Толковый словарь языка Совдепии*, Санкт-Петербург 1998.

Wykaz skrótów tytułów prasowych

bg1 – „Bądź Gotów” (dwutygodnik)	obk – „O Bolszewickie Kolektywy”
bg2 – „Bądź Gotów” (pięciodniówka)	okb – „O Kolektyw Bolszewicki”
ds – „Do Światła”	ows – „O Wieś Socjalistyczną”
dz – „Dzierżyniec”	pc – „Proletariusz Charkowski”
gks – „Głos Komsomolca”	pgk – „Przegląd Komunistyczny”
gme – „Głos Metalowca”	sb – „Szturm Bolszewicki”
gml – „Głos Młodzieży”	scp – „Socjalistyczne Polesie”
ke – „Kolektywista Emelczyńszczyzny”	spi – „Sztandar Pioniera”
kpl – „Komunista Polski”	sr – „Sierp”
lw – „Łączność Wytwórcza”	ss – „Sztandar Socjalizmu”
ms – „Młodociany Szturmowiec”	stp – „Szturmowiec Pół”
nb – „Na Barykadzie”	wr – „Wołyń Radziecki”
nst – „Nasza Stroniczka”	zr – „Żołnierz Rewolucji”

Bibliografia

- Arct, M. (1916). *M. Arcta słownik ilustrowany języka polskiego* [Arct] (T. 1). Warszawa: M. Arct.
- Bielecka-Latkowska, J. (1987). *Rosyjskie zapożyczenia leksykalne we współczesnym języku polskim w świetle materiałów słownikowych i prasy powojennej (1945–1985)*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Daszkiewicz, J. (1966). Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej: Zarys historyczno-bibliograficzny. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 5(2), 84–137.
- Drawicz, A. (1992). Język zwyczajów: O sowieckiej nowomowie. W A. Drawicz, *Spór o Rosję* (ss. 113–128). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Interim.
- Dzięgiel, E. (2016a). Periodyzacja prasy polskojęzycznej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku. W E. Dzięgiel (Red.), *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł*. Pobrano 30 marca 2016, z <https://prasapolukr.ijp-pan.krakow.pl>
- Dzięgiel, E. (2016b). Warunki funkcjonowania prasy polskojęzycznej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku. W E. Dzięgiel (Red.), *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł*. Pobrano 30 marca 2016, z <https://prasapolukr.ijp-pan.krakow.pl>
- Gogol, B. (2000). *Czerwony Sztandar: Rzecz o sowietyzacji ziem Małopolski Wschodniej, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym: Polszczyzna pisana*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kamińska-Szmaj, I. (2007). *Agresja językowa w życiu publicznym: Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Karaś, H. (1996). *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów (na podstawie prasy warszawskiej z lat 1795–1918)*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (Red.). (1900). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1). Warszawa.
- Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (Red.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Warszawa.
- Kenez, P. (1985). *The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization: 1917–1929*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kopaliński, W. (1985). *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lenoe, M. E. (1998). *Agitation, propaganda, and the “Stalinization” of the Soviet press: 1922–1930*. Pittsburgh: The Center for Russian and East European Studies.
- Lenoe, M. E. (2004). *Closer to the masses: Stalinist culture, social revolution, and Soviet newspapers*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Mędelśka, J. (1999a). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* (T. 1: *Wileńska prasa i jej twórcy na tle nowej sytuacji polityczno-społecznej*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- Mędelśka, J. (1999b). *Język „Prawdy Wileńskiej”: Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- Mędelśka, J. (2004). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* (T. 3: *Lata 1960–1979, Cz. 2, Słownictwo, wyrazy*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Mędelśka, J. (2014). Prasa radziecka wydawana w latach 30. XX w. w Republice Niemców Powoła: Wprowadzenie do zagadnienia i uwagi o języku. *Acta Baltico-Slavica*, 38, 219–243. <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2014.007>
- Mędelśka, J., Cieszkowski, M., & Jankowiak-Rutkowska, M. (2012). Kartka z mrocznych dziejów szkolnictwa Niemców nadwożańskich. *Linguistica Bidgostiana*, 9, 102–123.
- Puzynina, J. (1992). *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tokarski, R. (1995). *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zagrodnikowa, A. (1982). *Nowe wyrazy i wyrażenia w prasie*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych.
- Білодід, І. К. (Red.). (1970–1980). *Словник української мови: В 11 тт.* [SUM]. Київ.
- Грановская, Л. М. (2005). *Русский литературный язык в конце XIX и XX вв.: Очерки*. Москва: Изд-во Элпис.
- Зеленин, А. (1999). Красный в русской эмигрантской публицистике. *Русская речь*, 5, 90–96.
- Зеленин, А. (2003). Цветовые прилагательные в эмигрантской публицистике. *Русская речь*, 3, 75–83.
- Купина, Н. А. (1995). *Тоталитарный язык: Словарь и речевые реакции*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та.
- Мокиенко, В. М., & Никитина, Т. Г. (1998). *Толковый словарь языка Совдепии* [TSJSow]. Санкт-Петербург.
- Овсепян, Р. П. (1999). *История новейшей отечественной журналистики (февраль 1917–90-е гг.): Учебное пособие*. (Я. Н. Засурский, Red.). Москва: Изд-во МГУ.
- Селищев, А. М. (1928). *Язык революционной эпохи: Из наблюдений над русским языком последних лет (1917–1926)*. Москва: «Работник просвещения».
- Советский политический плакат. Коллекция Серго Григоряна. (b.d.). Pobrano 7 września 2016, z <http://redavantgarde.com/collection/show-collection/779-a-red-present-to-the-white-1-500-00-gentleman-.html>
- Ушаков, Д. Н. (Red.). (1935–1940). *Толковый словарь русского языка* [SUsz] (Т. 1–4). Москва.
- Фесенко, А., & Фесенко, Т. (1955). *Русский язык при Советах*. Нью-Йорк: RAUSEN BROS.

Bibliography (Transliteration)

- Arct, M. (1916). *M. Arcta słownik ilustrowany języka polskiego* [Arct] (Vol. 1). Warszawa: M. Arct.
- Bielecka-Latkowska, J. (1987). *Rosyjskie zapożyczenia leksykalne we współczesnym języku polskim w świetle materiałów słownikowych i prasy powojennej (1945–1985)*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego.
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovnnyk ukrains'koï movy: V 11 tt.* [SUM]. Kyïv.
- Daszkiewicz, J. (1966). Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej: Zarys historyczno-bibliograficzny. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 5(2), 84–137.
- Drawicz, A. (1992). Język zwyczajów: O sowieckiej nowomowie. In A. Drawicz, *Spór o Rosję* (pp. 113–128). Warszawa: Oficyna Wydawnicza Interim.
- Dzięgiel, E. (2016a). Periodyzacja prasy polskojęzycznej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku. In E. Dzięgiel (Ed.), *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł*. Retrieved 30 March 2016, from <https://prasapolukr.ijp-pan.krakow.pl>
- Dzięgiel, E. (2016b). Warunki funkcjonowania prasy polskojęzycznej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku. In E. Dzięgiel (Ed.), *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł*. Retrieved 30 March 2016, from <https://prasapolukr.ijp-pan.krakow.pl>
- Fesenko, A., & Fesenko, T. (1955). *Russkii iazyk pri Sovetakh*. N'iu-Jork: RAUSEN BROS.
- Gogol, B. (2000). *Czerwony Sztandar: Rzecz o sowietyzacji ziem Małopolski Wschodniej, wrzesień 1939 – czerwiec 1941*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Granovskaia, L. M. (2005). *Russkii literaturnyi iazyk v kontse XIX i XX vv.: Ocherki*. Moskva: Izd-vo Ėlpsis.
- Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym: Polszczyzna pisana*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kamińska-Szmaj, I. (2007). *Agresja językowa w życiu publicznym: Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Karaś, H. (1996). *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów (na podstawie prasy warszawskiej z lat 1795–1918)*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1900). *Słownik języka polskiego* [SW] (Vol. 1). Warszawa.
- Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (Vols. 1–8). Warszawa.
- Kenez, P. (1985). *The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization: 1917–1929*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kopaliński, W. (1985). *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Kupina, N. A. (1995). *Totalitarnyi iazyk: Slovar' i rechevye reaktsii*. Ekaterinburg: Izd-vo Ural-un-ta.
- Lenoe, M. E. (1998). *Agitation, propaganda, and the "Stalinization" of the Soviet press: 1922–1930*. Pittsburgh: The Center for Russian and East European Studies.
- Lenoe, M. E. (2004). *Closer to the masses: Stalinist culture, social revolution, and Soviet newspapers*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mędelska, J. (1999a). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* (Vol. 1: *Wileńska prasa i jej twórcy na tle nowej sytuacji polityczno-społecznej*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- Mędelska, J. (1999b). *Język „Prawdy Wileńskiej”: Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy.
- Mędelska, J. (2004). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)* (Vol. 3: *Lata 1960–1979, Pt. 2, Słownictwo, wyrazy*). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy.
- Mędelska, J. (2014). Prasa radziecka wydawana w latach 30. XX w. w Republice Niemców Powoźa: Wprowadzenie do zagadnienia i uwagi o języku. *Acta Baltico-Slavica*, 38, 219–243. <http://dx.doi.org/10.11649/abs.2014.007>
- Mędelska, J., Cieszkowski, M., & Jankowiak-Rutkowska, M. (2012). Kartka z mrocznych dziejów szkolnictwa Niemców nadwożańskich. *Linguistica Bidgostiana*, 9, 102–123.
- Mokienko, V. M., & Nikitina, T. G. (1998). *Tolkovyĭ slovar' iazyka Sovdepii* [TSJSow]. Sankt-Peterburg.
- Ovsepian, R. P. (1999). *Istoriia noveisheĭ otechestvennoĭ zhurnalistiki (fevral' 1917–90-e gg.): Uchebnoe posobie*. (I. N. Zasurskii, Ed.). Moskva: Izd-vo MGU.
- Puzynina, J. (1992). *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Selishchev, A. M. (1928). *IAzyk revoliutsionnoĭ ėpokhi: Iz nabliudenii nad russkim iazykom poslednikh let (1917–1926)*. Moskva: «Rabotnik prosveshcheniia».
- Sovetskiĭ politicheskii plakat. Kolleksiia Sergo Grigoriana. (n.d.). Retrieved 7 September 2016, from <http://redavantgarde.com/collection/show-collection/779-a-red-present-to-the-white-1-500-00-gentleman-.html>
- Tokarski, R. (1995). *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Ushakov, D. N. (Ed.). (1935–1940). *Tolkovyĭ slovar' russkogo iazyka* [SUz] (Vols. 1–4). Moskva.
- Zagrodnikowa, A. (1982). *Nowe wyrazy i wyrażenia w prasie*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych.
- Zelenin, A. (1999). *Krasnyi v russkoĭ ėmigrantskoĭ publitsistike. Russkaia rech'*, 5, 90–96.
- Zelenin, A. (2003). *TSvetovye prilagatel'nye v ėmigrantskoĭ publitsistike. Russkaia rech'*, 3, 75–83.

Przymiotnik czerwony w polskojęzycznej prasie wydawanej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza znaczenia i łączliwości przymiotnika *czerwony* ‘komunistyczny, sowiecki’ w polskojęzycznej prasie wydawanej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX w. Prasa miała być przede wszystkim narzędziem sowietyzacji mniejszości polskiej, periodyki zależne były więc ściśle od państwowej polityki wydawniczej. Badania zostały przeprowadzone na podstawie wyboru numerów z 36 polskojęzycznych tytułów prasowych, zróżnicowanych co do zasięgu, adresata i tematyki.

Leksem *czerwony* charakteryzuje bardzo wysoka frekwencja tekstowa, kilkukrotnie wyższa niż przymiotników nazywających kolejne kolory: *czerwony* ma ponad 770 wystąpień, następny w kolejności jest *biały* – 135 i *czarny* – 110. Zdecydowanie zwiększa jego frekwencję to, że wchodzi również w skład nowo tworzonych nazw własnych.

W badanych tekstach *czerwony* ma kilka odcieni znaczeniowych: znaczy nie tylko ‘rewolucyjny, komunistyczny’, więc obejmujący osoby, miejsca i działania związane ogólnie z komunizmem, ale też ‘bolszewicki, sowiecki’ – z zawężeniem semantycznym do realiów sowieckich. Istotne są ponadto szerokie pozytywne konotacje semantyczne, które wpisują ten przymiotnik w układ dwubiegunowy: dobry (nasz) – zły (obcy). Melioryzacji leksemu służy pozytywny kontekst powiązany z osobami, organizacjami, miejscami i działaniami, których atrybutem jest *czerwony*, a także nagromadzenie określeń pozytywnie wartościujących. W ten sposób formuje się w polszczyźnie sowieckiej sieć nowych kolokacji i leksemów z udziałem przymiotnika *czerwony*, wpisana w rzeczywistość ZSRR.

Słowa kluczowe: polska prasa za granicą; historia prasy polskiej; polskojęzyczna prasa wydawana w latach 20. i 30. XX w. w ZSRR; sowietyzacja języka prasy polskojęzycznej w ZSRR; sowietyzmy w języku polskim; Polacy w ZSRR

The adjective *czerwony* ‘red’ in the Polish-language press published in Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s

Abstract

The subject of the article is the analysis of the meaning and collocations of the adjective *czerwony* ‘red – Communist, Soviet’ in the Polish-language press published in Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s. The press was primarily to function as a tool for the Sovietisation of the Polish minority, thus the periodical press was directly dependent on state publication policies. The research was conducted on a textual sample

encompassing a selection of issues of 36 Polish-language press titles, diversified in terms of their scope, target group, and subject matter.

The lexeme *czerwony* is characterised by a very high textual frequency, a few times higher than in the case of adjectives denoting other colours; thus, there are over 770 examples of the word *czerwony*, while the next in line are *biały* ‘white’ – 135 and *czarny* ‘black’ – 110. The frequency is definitely increased by the fact that the adjective *czerwony* also constitutes part of various newly-formed proper nouns.

In the analysed texts, *czerwony* has new meaning, not only ‘revolutionary, Communist’ (thus encompassing also people, places and actions generally linked to Communism, including outside Russia), but also with a semantic narrowing of meaning to apply to the Soviet situation – ‘Bolshevik, Soviet’. The broad positive semantic connotations which make this adjective part of a bipolar system, i.e. good (*red*) – bad (not *red*), are also significant. The positive context, connected to people, organisations, places and actions whose attribute is *czerwony*, serves to meliorate the lexeme. Through such means, new collocations and lexemes are formed in Soviet Polish language with the participation of the adjective *czerwony*, written into the actuality of the USSR.

Keywords: Polish press abroad; history of the Polish press; Polish-language press published in the 1920s and 1930s in the USSR; the Sovietisation of the Polish-language press in the USSR; Sovietisms in the Polish language; Polish minority in the USSR

Correspondence: Ewa Dzięgiel, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences; and Faculty of the Humanities, Cardinal Stefan Wyszyński University, Warsaw; e-mail: edziegiel5@gmail.com.

Support of the work: Academic research financed within the framework of the Minister of Science and Higher Education’s programme entitled “The National Programme for the Development of the Humanities” between 2012 and 2016.

Competing interests: The author is a reviewer of this journal, but has not reviewed any texts in this volume.